

KANITZ ÁGOST (1843–1896): BRASSAI SÁMUEL (1800–1897), A BOTANIKUS¹

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Brassai bácsi nagyon régóta – több mint hetvenöt év óta – foglalkozik növényekkel és növénytannal, mert mint maga mondja, már 14–15 éves korában kereste a debreceni Fűvészkönyvvvel a növények nevét. Azóta pedig nemcsak azért, hogy egy híres muzsikust vagy énekesnőt hallgasson, vagy a képzőművészet mesterműveit tanulmányozza és bírálja, hanem azért is, hogy növényeket a szabad természetben észleljen és gyűjtsön, gyakran járt a Királyhágón túl messze-messze vidékekre.

A bércecs hazában megjárta a dombos-völgyes vidékeket, és annak sok magas hegyét megmászta, például a Retyezátot, a Szurt, a Bucsest, a bihari hegyeket, a rodnai havasokat stb. stb., de botanizált ő Budapest, Bécs, Trieszt, Gleichenberg környékén, a Salzkammergutban, a Harzon fel a Brockenig, továbbá Berlin és Párizs környékén is.

A két utoljára említett fővárosban, mely a tudomány művelésére nézve is e nevet teljesen megérdemli, oly növénytani kirándulásokban vett részt, melyeket a tudományban nagy számat tevő tanárok rendeztek egyetemi hallgatóik számára.

Berlinben a híres Kunth Zsigmond volt a vezető, az a férfi, ki a Humboldt és Bonplandtól Amerikában gyűjtött óriási anyagot dolgozta fel, mely fáradságos, nagy terjedelmű és a növénytanra oly eredménydús munka több díszes kötetben látott napvilágot. Párizsban pedig a botanika exkurzisokat Jussieu Adorján vezette, annak a nagy Jussieu Antal Lőrincnek a fia, ki először nyújtott a tudományos világnak egy úgynevezett természetes rendszert.

De korának kiváló botanikusai közül több volt, kinek személyes barátságával dicsekedhetett, így Bécsben nagy hazánkfia, Endlicher az idősebb, Erdélyből feljött barátot, ki hosszabb ideig mint a Kendeffy család nevelője ott tartózkodott, minden módon istápolta növénytani tanulmányaiban és később tiszteletére nevezte el azt a gyönyörű ausztráliai fát, mely a mi repkény borostyánunk (*Hedera Helix*) rokona, „Brassaia”-nak

Mellesleg szabadjon megjegyeznünk, hogy Brassai akkori tanítványainak egyike, a később annyiszor hódoló tisztelettel említett gróf Andrássy Gyuláné – gróf Kendeffy Katinka volt.

Enderlicherre bízott volt Brassai később egy kéziratot a növény-individuumról, melyet az folyóiratában akart kiadni, de miután az idő előtt megszűnt, az érdekes értekezés egész terjedelmében sohasem jelent meg.

Mikor a negyvenes évek kezdetén Drezdát meglátogatta, ott az idősebb Reichenbach, kit Közép-Európa flórájára nézve első rangú autoritásnak tartottak, szívesen fogadta, és fia, ki még híresebb botanikus volt, több mint negyven év múlva említé nekem, hogy a magyar ruhás, távol Erdélyből Drezdába érkezett fűvéstárs, mily kellemes órákat nyújtott boldogult édesatyjának.

¹ Forrás: Kanitz Ágost: Brassai, a botanikus. Kolozsvár /újság/, 1890. máj. 24.

Tehát Brassai bácsinak alkalma volt sok vidéken Flora gyermekeit rabolni és tanulmányozni, és habár növényekkel sokat foglalkozott, a növényeknek gyűjtésére, préselésére és herbáriumban való elhelyezésére addig, míg csak időtöltésül foglalkozott a növénytantal, kevés tekintettel volt.

1835-ben Kolozsvárt több fiatalember számára növényteni előadásokat tartott. Vezérfonalául szolgált Lindley angol botanikusnak éppen akkor megjelent ügyes könyvecskéje, melyet Brassai átdolgozva, „A fűvészet elveinek vázolatai” cím alatt Kolozsvárt 1836-ban nyomtatott. Brassai maga e munkácskáról azt mondja, hogy „nem annyira fordítottatott, mint a kútfőknek s a hol lehetett a természetnek folyvásti összevetésével és számos hozzáadásokkal ujonnan dolgoztatott.” Az eredeti munka tizennyolc fejezetet tartalmazott, Brassai átdolgozása huszat: a XIX. század az átalakulással (metamorfózissal) foglalkozott, mely akkor rövid idővel Goethe, ennek a tannak első hirdetőjének halála után ismét előtérbe jutott, és azóta szakadatlan nyújt a bűvároknak alkalmat új meg új nézetek kifejtésére; és a XX. Individualitás, amelyről már említést tettem. Ez utóbbira legyen megengedve Brassai saját szavait ideiktatni:

„Minden növény egy összefüggő egész, melynek részei egymást kölcsönösen táplálják és gyarapítják.”

„De a növény részei külön-külön is élettel és magukat fenn tartható táplálási erővel bírnak, minél fogva az egészszől elválasztva élteket folytathatják; p. o. homlítás, oltás.”

„Minden leveles ág tehát, mely hasonló tehetséggel bír, egy külön, mintegy az anyaplántán élő, individuum és saját élettel van ellátva. Ennél fogva minden növény individuumok csoportja.”

Az akkori tanítványok közül Nagy Péter, a remek egyházi szónok és későbbi evangélikus református püspök országgrészünkben mint botanikus is hírnévnek örvendett. Érdemes Brassai akkori felfogásával még egy percig foglalkozni, említett munkájának bevezetésében többek között ezeket mondá:

„... ha úgy tekintjük a növényországot, mint a teremtmények nagy láncza egy szakaszát; ha egyes növény alakában szint' úgy, mint a növényi alakok lépcsőnkénti kifejlésű soraiban a teremtés örök törvényeit fedezi fel bámuló szemünk és értelmünk; ha, nem egy falka hasztalan vagy hasztalannak látszó burjánnal ismerkedünk meg egy-két használatos fajért, hanem megfordítva egy-két faj ismeretéből következtetjük rokonainak elrejtett minőségeit; ha végre ezáltal a természetnek (melyben minden egymással szoros kapcsolatban van 's egy jelenség is a többtől elszigetelve teljesen meg nem érthető) titkaiba egy mély tekintetet vethetünk 's ebből legtökéletesebb mivére az emberre 's viszonyaira nézve is fontos vagy világító következtetéseket húzhatunk; így már úgy vélem, a fűvészet figyelmünkre érdemes így a növényország legcsekélyebb alakja is mint amaz általános nézeteket kiegészítő elem fontos lehet nekünk 's így nem csak honunknak, de mind az öt földrésznek is növényi termékei méltán foglalnak helyet herbariumainkban.”

Bizony ez több mind harminc évvel Darwin híres munkájának megjelenése előtt nagyon darwinista zamatú! De Brassai bácsi a hazai speciális érdekeknek is jó szolgálatokat nyújtott botanikai tekintetben. Ismertetett erdélyi ritkább növényeket, az Erdélyi Múzeum herbáriumának pontos katalógusát sok gondnal állította össze. Sokat fáradozott a helyes terminológia ügyében, s Kováts Gyulával együtt elnyerte a Magyar Gazdasági Egylet száz aranyos pályadíját az új „Magyar Fűvészkönyv”-vel, melynek tulajdonképpen csak az a része készült el, mely Brassai tollából folyt, s habár a kiadható részletek több mint harminc év után láttak napvilágot, azok még ma is jó szolgálatot tesznek a hazai fűvészeknek.

Azon kívül még több ismertető növényteni cikk jelent meg tőle, mely hivatva volt botanikus és nem botanikus olvasók látkörét bővíteni, és végre növényteni polémikus cikkei is, amelyek az attikai só hiányában nem szenvednek, még most is, majdnem huszonöt évvel megjelenésük után, élvezetes olvasmányt nyújtanak.

De mint botanikus rövid közleményemet mégsem akarom sóval végezni, ha az még Brassai bácsi attikai sója is, hanem annak a számos tisztelőtől és baráttól forrón óhajtott kívánságának adok kifejezést, vajha tekintettel arra,

1.) hogy a bajor kir. Növényteni társaság, melynek Brassai bácsi már több mint ötven éve tagja, csak minap, május 14-én ünnepelte 100 éves fennállását,

2.) hogy Goethe kísérlete a növények metamorfózisát megmagyarázni éppen száz év előtt jelent meg először, és ennek hazánkban Brassai volt első hirdetője, és

3.) hogy a világ leghíresebb növényteni társulatának, a Linnean Societynek Londonban alapítója és elnöke, Smith unitárius volt, és özvegye, Lady Pleasance Smith csak a nem távol múltban száztíz éves korában hagyta el ezt a világot, és így az említett három százéves ténnyel minden szellemi összefüggés mégsem tagadható el, mi még számos rózsás pünkösdi napon Brassai bácsinak őszinte szeretetünk, tiszteletünk és kegyeletünk kifejezését tolmácsolnánk – ad centum annos et ultra!